

Gintautas Kundrotas

**Lietuvių kalbos intonacija
(sisteminio aprašo apžvalga)**

2009 m.

Lietuvių kalbos intonacija

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Lietuvių kalbos intonacinė sistema (struktūra)

Lietuvių kalbos intonacijos fonetiniai požymiai

Lietuvių kalbos intonacijos funkcinės galimybės

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė.

– Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Lietuvių kalbos intonacija dar tik pradėta tyrinėti ir mokslinio jos sistemos aprašo klasikinėje lituanistikoje nėra.

Dėl tos pačios priežasties nėra ir išsamesnių tipologinių-lyginamųjų lietuvių ir kitų kalbų intonacijos tyrimų.

Akivaizdu, kad sisteminis-tipologinis lietuvių kalbos intonacijos tyrimas yra aktuali problema teoriniu ir praktiniu aspektais.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Teoriniu intonacijos tyrimo aspektu svarbu nustatyti intonacijos sandarą, jos sistemos vienetus ir elementus, jų funkcines galimybes bei fonetinius požymius.

Praktiniu aspektu svarbu suvokti intonaciją kaip sistemą, jos elementų sąveiką kalbos akte; tai svarbu mokant ir mokantis taisyklingos lietuvių kalbos, taip pat raiškiojo skaitymo ir iškalbos meno.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Lietuvių kalbos intonacija domisi ir jos reiškinius nagrinėjo ir nagrinėja literatūrologai, kalbininkai, retorikai, o dabar ir komunikacijos mokslo atstovai.

Literatūrologai, pripažindami didžiulę intonacijos reikšmę meninio (ypač poetinio) teksto struktūroje, savo dėmesį sutelkia į jos estetinę, ekspresyvinę ir paveikos funkcijas, tuo pačiu ženkliai išplėsdami intonacijos sąvoką ir jos raiškos priemonių kiekį, priskirdami jai tokius komponentus, kurių kalbininkai paprastai nenagrinėja.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Retorikos mokslas intonacijai skiria pakankamai daug dėmesio, tačiau jos galimybes nagrinėja daugiau praktiniu, taikomuoju požiūriu, siekdami išaiškinti ir pasiūlyti maksimaliai panaudoti visas jos įtaigos ir paveikos galimybes; retorikai labiau linkę intonaciją apibūdinti ne kaip kalbos, o kaip paralingvistinį reiškinį.

Komunikatyvistika Lietuvoje dar labai jauna mokslo sritis, ji iš esmės remiasi kitų šalių ir kitų kalbų patirtimi; lietuvių kalbos intonaciją apibūdina kaip grynai paralingvistinį reiškinį.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Lietuvių kalbotyroje įvairūs intonacijos klausimai funkcinio pagrindu nagrinėjami *sintaksininkų* darbuose, o svarbiausius fonetinius intonacijos požymius nurodo ir tiria *fonetikai*.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Pirmąsias nuorodas į lietuvių kalbos intonaciją randame 20 amžiaus pradžioje - J.Jablonskio (Jablonskis,1911), M. Durio (Durys,1927), darbuose, kur intonacija pristatoma *funkciniu*, sintaksiniu aspektu;

fonetiniai jos požymiai apibūdinami trumpai ir paprastai, kaip balso (tono) kaita.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Toks pat požiūris į šį kalbos reiškinių išliko ir vėliau, kaip mokykliniuose lietuvių kalbos vadovėliuose, taip ir akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ (1976) bei „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (1994), kurios abi intonaciją apibūdina tik kaip pagalbinę sintaksinių santykių raiškos priemonę įvairių tipų sakiniuose: vientisiniuose, skirstant juos į modalinius tipus (tiesioginius, skatinamuosius, klausiamuosius ir šaukiamuosius) ir ypač *bejungtukuose*, kur „...dėmenų prasminiai santykiai paaiškėja iš intonacijos, ...“

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Pagal tai šiems sakiniams „...būdingi keturi intonacijos tipai: išskaičiuojamoji, gretinamoji, sąlygojamoji ir paremiamoji intonacija.

Akustinė-fonetinė intonacinių tipų sandara nėra parodyta, kalbama tik apie „savitą“, „specifinę“, „ypatingą klausiamąją“ ar „šaukiamąją“ *modalinių sakinių tipų intonaciją*.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Bene daugiausia dėmesio intonacijai savo darbuose yra skyręs J.Balkevičius: jo vadovėlyje „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė“ (Vilnius, 1963) randame vertingos sisteminio pobūdžio informacijos.

Naudodamasis tik audiciniu (klausos) metodu, autorius apibūdina pagrindinius intonacijos akustinius komponentus, parodo svarbiausių iš jų – tono, trukmės, intensyvumo - sąveiką įvairiuose sakinių tipuose, nurodo taip pat ir kitų, jo nuomone, intonacijai priskirtinų požymių (ar priemonių) - sintagminės skaidos, loginio kirčio bei pauzės funkcijas.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Žymiausi Lietuvos fonetikai A. Pakerys ir A. Girdenis savo tyrimuose intonacija daugiausia „domisi tik tiek, kiek ji susijusi su žodžio supersegmentiniais elementais“.

Vadovėlių aukštajai mokyklai apie lietuvių kalbos fonetiką autorius A. Pakerys prozodijos reiškinius, tuo pačiu ir intonaciją, komentuoja labai glaustai. Tik paskutiniajame darbe „Lietuvių bendrinės kalbos fonetika“ (Vilnius, 2003), frazės intonacijos reiškinius apibūdina akustiniu ir funkciniu aspektais: nurodo pagrindines intonacijos funkcijas, svarbiausius jos fonetinius požymius, galimas tarties klaidas bei intonacijos žymėjimo būdus rašytinėje kalboje.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

A.Girdenis yra knygos „Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai“ (2003) autorius. Tame darbe nėra specialaus skyriaus, skirto intonacijos problemoms nagrinėti, tačiau, rašydamas apie supersegmentinę fonologiją, pažymi, kad:

...“net ir atskirai paimta intonacija yra labai sudėtingas reiškinys. Joje susipina išraiškos ir turinio elementai, reprezentacinė ir ekspresyvinė garsų funkcija, net grynai lingvistiniai ir vadinamieji paralingvistiniai reiškiniai”. A Girdenio nuomone, intonacija turėtų domėtis ne fonologija, o „kompleksinė disciplina – intonologija, tirianti kalbos melodiką, dinamiką ir tempą įvairių funkcijų atžvilgiu“.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Lituanistikoje buvo atlikta ir eksperimentinių tyrimų, skirtų daugiausia konkrečių sakinių tipų fonetinių požymių analizei.

Pirmąjį tokį tyrimą 1925 m. atliko švedų lingvistas R.Ekblomas, siekdamas nustatyti intonacijos įtaką priegaidžių akustinių požymių realizacijai. Tuo tikslu jis ištyrė pagrindinio tono parametrus tiesioginiuose, klausiamuosiuose ir skatinamuosiuose sakiniuose.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Pukelis tyrė patikrinamojo klausimo intonaciją, - P. Bikulčienė skatinimo, liepimo, intonacijas (šių tyrimų rezultatai 1972 ir 1976 m. buvo apginti kaip daktaro disertacijos);

J.Statkevičienė analizavo vienaarūšių ir nevienaarūšių pažyminių fonetinius požymius), M.Talandienė – alternatyvinio klausimo akustinius požymius.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Tačiau vien intonacijos funkcijų ar pavienių sakinių tipų fonetinių požymių instrumentinis tyrimas, kaip parodė ir kitų kalbų patirtis, nėra tas metodas, kuriuo būtų galima iširti kalbos intonacinę sistemą, nustatyti jos vienetus ir kitus funkcinis elementus, jų fonetinius požymius bei raiškos ypatumus.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Intonacijos analizės sėkmę turėtų lemti platesnis požiūris į ją, kaip į svarbų ir sudėtingą supersegmentinį kalbos sistemos reiškinių, kurio *fizinė (akustinė) sandara* glaudžiai susijusi su visais kalbos fonetinės sistemos elementais – segmentiniais ir supersegmentiniais – ir yra lemiamą jų savybių, o *funkcinės galimybės* – su gramatine kalbos struktūra, sakinio leksiniu-sintaksiniu pagrindu.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimo apžvalga

Šie požymiai *skirtingose kalbose nesutampa*, todėl kiekvienos kalbos intonacija turi tik jai būdingų bruožų, yra originali, išskirtinė savo fonetinėmis charakteristikomis ir funkcinėmis galimybėmis.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinė sistema, sistemos vienetai ir elementai

Pritaikius šiuolaikinius tyrimo metodus, buvo nustatyta lietuvių kalbos intonacinė sistema

(sistemos vienetai ir elementai):

- a) intonacinis kontūras - IKL - (septynių intonacinių vienetų posistemė);
- b) intonacinio centro vietos kaita;
- c) sintagminė skaida;
- d) pauzė;

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tyrimo metodai

Pagrindinis tyrimo metodas – kompleksinis fonologinis.

Papildomai naudoti kiti kalbos tyrimo metodai:

audicinis (intonacinių opozicijų atranka);

komunikacinis (sakinio turinio raiškos priemonių – leksinio-sintaksinio pagrindo, intonacijos, kontekstinių ryšių – sąveikos analizė);

instrumentinis - oscilografinis ir intonografinis (intonacinių kontūrų fonetinių požymių analizė).

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tyrimo metodai

Fonologinis tyrimo metodas. Šis N. Trubeckojaus suformuluotas metodas iš pradžių buvo skirtas segmentinio kalbos lygmens reiškiniams tirti. Vėliau jis buvo sėkmingai pritaikytas supersegmentinių kalbos savybių tyrimo reikmėms pirmiausia rusų (E.A.Bryzgunova), po to ir kitose kalbose.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tyrimo metodai

Fonologinio metodo taikymo pagrindas – kalbos *intonacinių opozicijų* paieška ir analizė.

Pasak N. Trubeckojaus, „opozicija suponuoja ne tik tuos požymius, kurie skiria opozicijos narius, bet ir tuos, kurie yra jiems bendri“. **Bendrasis** intonacinės opozicijos narių požymis yra sakinio (sintagmos) leksinis-sintaksinis pagrindas, o **skiriamasis** – intonacija.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tyrimo metodai

Pagal šį tyrimo metodą papildomai analizuojama kokybinė ir kiekybinė intonacinių opozicijų sandara.

Intonacijos sistemai (vienetams ir elementams) nustatyti aktualios tik *fonologiškai reikšmingos opozicijos*, t.y. tokios, kuriose intonacija diferencijuoja intelektualines (dalykines) turinio reikšmes.

Opozicijos, kurių nariai skiria artimus, tame pačiame kontekste sinonimiškus (emocinius, stilistinius) pasakymo atspalvius, nėra fonologiškai reikšmingos intonacinės sistemos elementams nustatyti, tačiau reikalingos įvertinant visas jos funkcines galimybes.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Tolesnėje apžvalgoje pateikiamos tyrimo metu naujai suformuluotos ar patikslintos šiuos problemas:

lingvistinės intonacijos samprata, terminijos, tyrimo metodai;

lietuvių kalbos intonacinės sistemos sandara;

lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai (instrumentinis tyrimas);

lietuvių kalbos intonacinės sistemos elementų funkcinės galimybės;

intonacijos raiška rašytiniame tekste.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Intonacijos definicija lietuvių, kaip ir kitose kalbose, dažniausiai akcentuoja jos *fonetinį* pagrindą ir apibūdina ją kaip kalbos garsinių priemonių kompleksą, apipavidalinantį šnekamosios kalbos sakinį arba frazę.

Sakinys gali būti sudarytas iš vienos ar kelių *sintagmų*. Sintagma – kalbos srauto atkarpa, išstarta su tam tikra intonacija. Sintagmą gali sudaryti ir vienaskiemenis žodis, ir kelių žodžių grupė.

Funkciniu aspektu intonacija yra sakininės kalbos turinio raiškos priemonė. Ji perteikia intelektualinį (dalykinį) pasakymo turinį, taip pat atlieka ekspresyvinę (emotyvinę) bei apeliatyvinę funkcijas.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Intonacija yra fonologinis supersegmentinis kalbos elementas, garsinių-intonacinių, segmentinių ir supersegmentinių požymių visuma, neatsiejama nuo leksinio-sintaksinio sakinio pagrindo, reikalinga dalykiniam ir emociniam (ekspresyviniam) sakinio turiniui suformuoti bei išreikšti.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos sandaros nustatymas

Lietuvių kalbos intonacinė sistema nustatyta fonologinių intonacinių opozicijų pagrindu.

Fonologinių intonacinių opozicijų kiekis ir specifika priklauso nuo kalbos tipo, jos gramatinės sandaros savybių, lemiančių atskirų sistemos elementų ir intonacijos funkcines galimybes.

Tyrimas parodė, kad lietuvių kalbos gramatinės savybės sudaro labai palankias sąlygas intonacinei ir ir rusų kalboje sakinio turinio raiškai. Lietuvių kalboje intonacinių opozicijų sistema turi tokius struktūros ypatumus:

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos sandaros nustatymas

Opozicijų nariai gali turėti skirtingus intonacinius kontūrus (*a* grupės pavyzdžiai), gali skirtis intonacinio centro vieta (*b* grupės pavyzdžiai) ir sintagminės skaidos vieta (*c* grupės pavyzdžiai):

a) *Šian*³*dien jis išvažiuoja?* : *Šian*¹*dien jis išvažiuoja.*;

*Kokia*² *šiandien diena?*: *Kokia*⁵ *šiandien diena!*
(puiki!);

*O kaip jis ten gyve*⁴*na?* : *O kaip jis ten gyve*⁶*na!*
(puikiai!);

*Kie*²*k jis ten uždirba?* : *Kie*⁷*k jis ten uždirba!* (mažai)

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos sandaros nustatymas

b) *Šian³dien jis išvažiuoja?* :

Šiandien jis išvažiuo³ja?;

Kokia² šiandien diena? :

Kokia šian²dien diena?

c) *Senelis pa¹sakojo: / jie ten seniai gyve¹no.:*

Sene³lis, pasakojo jie, / ten seniai gyve¹no.;

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos sandaros nustatymas

Pirmųjų opozicijų reikšmę formuoja skirtingi pagrindinio tono kontūrai – balso pakėlimas ar nuleidimas, tono intervalai.

Šios opozicijos yra **intonacinių kontūrų (tipų)** skaičiaus bei funkcinių galimybių nustatymo pagrindas (*a* grupės pavyzdžiai).

Grupės *b* pavyzdžiuose matyti **intonacinio centro** (sintagmos kirčio, loginio kirčio vietos kaitos), kaip savarankiško intonacinės sistemos elemento, nustatymo pagrindas.

Grupės *c* pavyzdžiai parodo **sintagminę skaidą** kaip savarankišką intonacinės sistemos elementą.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos sandaros nustatymas

Sakytinėje kalboje visi intonacinės sistemos komponentai funkcionuoja kaip vieninga visuma:

kalbos srautas (dažniausiai pauzėmis) skaidomas į sintagmas, kurios ištariamoms su tam tikra intonacija (kontūru), turinčia intonacinį (sintagminį) centrą;

svarbiausias kalbos intonacinės sistemos komponentas yra **intonacinis kontūras**: palyginti su kitais intonacinės sistemos elementais, intonaciniai kontūrai pasižymi didžiausiu funkcionalumu.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Intonacinis kontūras (konstrukcija), kaip fonologinis vienetas, yra akustinių komponentų junginys, charakterizuojamas perceptyviai suvokiamais diferenciniais fonetiniais požymiais.

Kalbos sraute kiekvienam intonaciniam kontūrai būdinga pasakymo variantų įvairovė. Vienais atvejais jų realizacijos gali būti suvokiamos kaip neutrali, neemocinė intonacija, kitais – akustinių požymių ypatumai suvokiami jau kaip emocinė intonacija.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Šiame tyrime buvo atrinkti ir analizuojami tik neemocinių pasakymo variantų fonetiniai požymiai, nors nėra abejonių, kad bet kurio intonacinio kontūro, kaip fonologinio elemento, „atvaizdą“ sukuria ir reprezentuoja visų – neemocinių ir emocinių – pasakymo variantų visuma

- . G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Visi to paties kontūro variantai savo fonetine išraiška skiriasi, bet funkciškai yra sinonimiški.

Fonologiškai relevantiški lietuvių kalbos intonacinių kontūrų diferenciniai požymiai pateikti schemose.

Lietuvių ir rusų kalbų intonacinių kontūrų diferencinius požymius galima palyginti lentelėje.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetinių požymių analizė atlikta pagal tokį modelį:

nurodomi ir palyginami jų pagrindiniai ir papildomi diferenciniai požymiai;

nurodomi dažniausiai kalbėjimo akte pasitaikantys atvejai.

Intonacinių kontūrų fonetinius požymius yra parodyti schemose ir grafikuose.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Fonologiškai relevantiškus intonacijos požymius parodo schemas (žr. lentelę), o „gyvą“ visų intonacijos komponentų išraišką, konkrečius pasakymo atvejus iliustruoja grafikai (129).

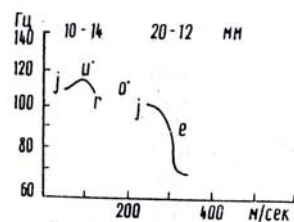
Grafikai parodo: horizontaliai - trukmę milisekundžių (m/sek) tikslumu; vertikalčiai (logaritminiu masteliu) pagrindinį toną, išreikštą hercais (Hc) ir intensyvumą - nurodytą milimetrais (mm) virš balsių.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

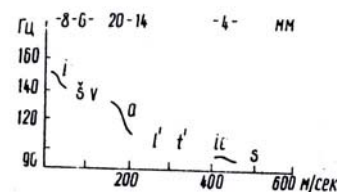
Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

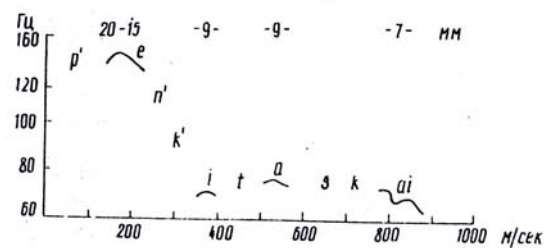
IKL-1

1. Jūroje (муж.) [jū'roje]

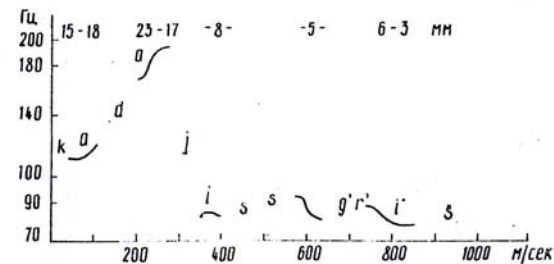
2. Iš välties (муж.) [iš vāl't'ies]

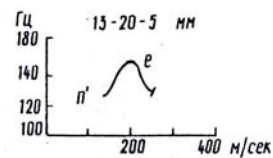
3. (Karpovo sąskaitoje) / penki taškai муж.) [p'en'ki taškai]

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

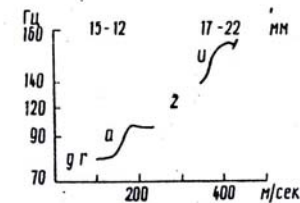
IKL -7

17. Kada⁷ jis sugrįžė! (муж.) kada jis sugrįžė!

18. Nė! (муж.) [né]

19. Gražū! (муж.) [gražù]

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Lietuvių kalbos intonacijos kontūrai nagrinėjami atsižvelgiant į jų struktūrą (pagal intonacinio centro vietą kontūro viduje) ir *pagrindinių* bei *papildomųjų* skiriamųjų (diferencinių) požymių distribuciją.

Tyrimo metu nustatyta, kad lietuvių kalbos intonacinį kontūrą (IKL), gali sudaryti:

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

a) vien tik intonacinis centras (kai sintagma – vienskiemenis žodis): *Taip. Ne. Jis. Jie.*

b) centras sintagmos pradžioje:

Jis mokosi universitete.

c) centras sintagmos viduryje:

Jis mokosi universitete.

d) centras sintagmos gale:

Jis mokosi universitete.

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Pagrindinis diferencinis intonacinio tipo **požymis** yra tonas. Svarbiausia yra jo judėjimo kryptis intonaciniame centre (kylantis ar krintantis) bei tono lygis ir intervalas pokirtinėje sintagmos dalyje – aukščiau ar žemiau „vidutinio“ tono, kuriuo paprastai ištariama prieškirtinė sintagmos dalis.

Kiti komponentai – trukmė, intensyvumas, tembras – relevantiški tik kaip **papildomi skiriamieji požymiai**.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Lietuvių kalbos intonacijos tyrimas parodė, kad fonologinių intonacinių vienetų (kontūrų) vartoseną kalbos akte ir fonetinę išraišką gali būti įvertinta skirtingai.

Pavyzdžiui, IKL-3 intonacija klausiamajame sakinyje be klausiamojo žodžio dažniausiai yra klausimo raiškos priemonė:

Ji yra stud³tė?

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Be to, ji taip pat žymi minties tęstinumą:

Ji yra studen³tė, / mokosi ketvirtame kur¹se.

tiesioginiame sakinyje reiškia mandagų prašymą:

Uždary³kite langą!

tiesioginiuose (šaukiamuosiuose) sakiniuose išreiškia aukštesnį požymio, savybės, būsenos laipsnį:

Aš tai³p pavargau!

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Akivaizdu, kad lietuvių kalbos intonaciniai kontūrai, lyginant su kitomis kalbomis, pav., rusų, turi daugiau ar mažiau panašią fonologinių diferencinių požymių išraišką:

intonacinio centro tonas –

kylantis arba krintantis;

pokirtinės dalies kontūro tono aukštis –

aukščiau arba žemiau prieškirtinės dalies tono lygio.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Kaip labiau besiskiriančius vienetus galima nurodyti IKL-3 ir IK-3, IKL-7 ir IK-7, kaip panašesnius – IKL-1 ir IK-1, IKL-6 ir IK-6 (žr. 3 lentelę).

Tačiau visais atvejais neabejotinai išlieka klausia suvokiamas vienos kurios nors kalbos intonacinės išraiškos ar fonetinių požymių savitumas, nulemtas jos segmentinio (savaiminės prozodijos) ir supersegmentinio (funkcinės prozodijos) lygmens fonetinių požymių sąveikos specifikos.

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Lietuvių ir rusų kalbų intonacijos akustinės išraiškos specifiką lemia tokie jų garsinių sistemų elementų prigimties skirtumai: žodžio kirčio prigimtis, priegaidė; balsių redukcija; skiemens struktūra; ritmikos ypatumai, kalbos sonoringumas, tolygumas, harmonija, artikuliacinio kontrasto laipsnis – didesnis ar mažesnis kalbos padargų įtempimo laipsnis ir kiti požymiai.

Lietuvių kalbos *kirčio* esmę sudaro fonetinių požymių kompleksas – *intensyvumo ir pagrindinio tono* derinys, o rusų kalbos kirtis yra kiekybinis.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų požymiai

fonetiniai

Lietuvių kalbos skiemens (kirčiuoto ir nekirčiuoto) pagrindą gali sudaryti trumpieji ir ilgieji balsiai, dvibalsiai ir dvingarsiai.

Nekirčiuotiesiems skiemenims bendrinėje kalboje mažai būdinga kiekybinė ir nebūdinga kokybinė redukcija, panašiomis sąlygomis (ir nekirčiuotuose skiemenyse) ilgieji balsiai tariami maždaug 2 kartus ilgiau net už trumpuosius kirčiuotus balsius.

Todėl sakininės lietuvių kalbos intonacija skamba tolygiai, sklandžiai, balsingai, sonoringai net tuo atveju, kai tarp kirčiuotų skiemenų sintagmoje ar sakinyje eina keletas nekirčiuotų, pvz.:

Pasakoja pasakėles. Numušė pasagėles.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Lietuvių kalboje ryškaus kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kontrasto nebuvimas lemia ir tolygų, sklandų tono pakėlimą ar nuleidimą intonacinio kontūro centre bei pastebimai siauresnį prieškirtinės ir pokirtinės dalių tono intervalą, palyginti su rusų kalba.

Tam tikros įtakos lietuvių kalbos tono aukščiui pokirtinėje dalyje gali turėti ir priegaidės tipas: „beveik visais atvejais <...> dėl aukštesnio tvirtagalių skiemenų galinio tono šiek tiek pakyla ir pokirtinių garsų tonas“ (A.Pakerys).

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Rusų kalboje, atvirkščiai, tono pokyčiai intonaciniame centre staigesni, kartu platesni intonacinio centro ir kontūro pokirtinės dalies tono intervalai.

Rusų kalbos skiemens pagrindu einantys balsiai nesudaro trukmės opozicijos. Nekirčiuotuose skiemenyse visi balsiai patiria kiekybinę redukciją ir pastebimai trumpėja (2–4 kartus), o vidutinio ir žemutinio pakilimo balsiai *o, a, e* patiria dar ir kokybinę redukciją.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Tokie stipriai redukuoti nekirčiuoti balsiai kontrastuoja su aiškiais akustinius požymius turinčiais kirčiuotais dar ir mažesniu kalbos padargų įtempimo laipsniu.

Todėl ilgesnėse kalbos srauto atkarpose gali atsirasti pakankamai daug nekirčiuotų silpnos artikuliacijos smarkiai redukuotų skiemenų, kurie pasireiškia kaip tam tikros sonoringumo „duobės“, pvz.:

***В**ыключите магнитофон!*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Tipologiniu aspektu lietuvių kalbos intonacija savo skambėjimo ypatumais (kaip ir fonetinės sistemos elementų savybėmis) artimesnė latvių, italų, čekų, serbų kalboms ir labiau skiriasi nuo anglų, vokiečių, rusų kalbų, kuriose akustinė intonacijos išraiška, jos fonetiniai požymiai perceptyviai kontrastingesni, ryškesni.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių kontūrų fonetiniai požymiai

Tai patvirtina ir rusų intonologų T.Nikolajevos ir V.Potapovo slavų kalbų intonacijos tipologinių tyrimų duomenys bei išvados: savo fonetiniais požymiais rusų kalbos intonacija artimesnė kitoms *rytų* slavų kalboms ir labiau skiriasi nuo *vakarų slavų* kalbų, kurioms būdingi nedideli tono intervalai, palyginti ramus kalbėjimo tempas, perceptyviai dominuojantys ilgieji balsiai ir sonantai (Николаева, 1978:72-74; Потапов, 1997:272-273).

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos elementų funkcinės galimybės

Lietuvių kalbos intonacija (intonacinė sistema), susidedanti iš 4 elementų, yra svarbi turinio raiškos priemonė.

Kiekvienas jos elementas atlieka įvairias funkcijas. Intonacijos, kartu ir kiekvieno jos sistemos nario, funkcionalumo laipsnis yra nulemtas visų konkrečios kalbos elementų (leksikos, gramatikos, intonacijos ir konteksto) sąveikos rezultatu.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinės sistemos elementų funkcinės galimybės

Intonacijos elementų funkcionalumo skirtumus rodo jau pradinė kalbos intonacinių opozicijų analizė – didžiausiomis galimybėmis lietuvių, kaip kitose kalbose, pasižymi intonaciniai kontūrai, o sintagminės skaidos galimybes smarkiai riboja fleksinė lietuvių kalbos prigimtis.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Lietuvių kalbos intonacinių sistemų elementų funkcinės galimybės

- Būtina patikslinti, kad bendrąjį intonacijos *funktionalumą* apibūdina galimybės atlikti įvairias funkcijas – ne tik reprezentacinę, kuri yra sistemos elementų nustatymo pagrindas, bet ir ekspresyvinę (emotyvinę), pragmatinę bei stilistinę.

Svarbi *funktionalumo* sąlyga yra ir vartojimo dažnumas, paveikos funkcija bei intonacinės sinonimijos atvejai.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Tyrimo metu nustatyta, kad didžiausiu funkcionalumu lietuvių kalboje pasižymi intonaciniai kontūrai, nors kiekvieno iš jų raiškos galimybės yra skirtingos.

Daugiausia ir įvairiausia informacijos perduoda lietuvių kalbos IKL-3, mažiausiai – IKL-7.

Tyrimo medžiaga rodo, kad lietuvių kalbos intonacinių kontūrų funkcinės galimybės, palyginti su rusų kalba, yra mažesnės, jas riboja kalbos gramatinės sandaros specifika.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Tiriant ir lyginant intonacinių kontūrų funkcionalumą, svarbu žinoti:

1) sakiniuose, turinčiuose vienodą leksinį-sintaksinį pagrindą, intonacija, t.y. skirtingi intonaciniai kontūrai, yra **pagrindinė raiškos priemonė**, pvz.:

Jis išvažia³vo? (klausimas) : *Jis išvažia¹vo.* (atsakymas, teigimas);

Kokia² šiandien diena? (klausimas) : *Kokia⁵ šiandien diena⁵!* (labai graži, sėkminga ir pan.);

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

2) tas pats intonacinis tipas **skirtingai suvokiamas** sakiniuose, turinčiuose nevienodą leksinį-sintaksinį pagrindą, pvz.:

Šian³dien jis išvažiuoja? (klausimas); *Uždary³kite langą!* (mandagus prašymas);

Gudru³s tu! (aukščiausio laipsnio įvertinimas);

Jis išvažia³vo, / bet greitai sugrį¹š. // (neužbaigta mintis);

Kada jis sugrį³š? / Sakė, / kad rytoj. // (klausimo pakartojimas prieš atsakant).

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Pirmuoju atveju intonaciniai kontūrai (konstrukcijos) skiria modalinius sakinių tipus (galimi įvairūs variantai – žr. intonacines opozicijas). Kiekvienas opozicijos narys turi konkrečią reikšmę, susietą su fonetiniais požymiais, akustine išraiška.

Šiuo atveju intonaciniai kontūrai yra **vienareikšmiai**.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Antruoju atveju konkretus kontūras (konstrukcija) abiejose kalbose suvokiamas skirtingai, priklausomai nuo leksinio-sintaksinio pagrindo, jo struktūrinių savybių. Tuomet kontūras (konstrukcija) tampa **daugiareikšmiu**. Ši aplinkybė yra labai svarbi nustatant kontūrų funkcionalumą bei tiriant sakinio semantikos formavimo procesus, ypač tada, kai jį sudaro ne viena, o keletas sintagmų.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Tyrimo metu nustatyta, kad didesnioji intonacinių kontūrų ir konstrukcijų dalis lietuvių kalboje yra *daugiareikšmiai*.

Pavyzdžiui, IKL-2 be savo pagrindinės funkcijos – reikšti klausimą sakiniuose su klausiamuoju žodžiu - yra svarbi prasminio žodžio išskyrimo, priešpriešos, sakinio prasminio tikslinimo priemonė tiesioginiuose ir klausiamuosiuose sakiniuose.

Ši konstrukcija taip pat yra reiškia liepimą, skatinimą, kreipimąsi, pabrėžia pasakymo kategoriškumą, griežtumą, vienareikšmiškumą.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

IKL-3 pasižymi didžiausiu funkcionalumu. Be jau minėtų atvejų, kai šis intonacinis vienetas yra klausimo, prieš atsakymą pakartojamo klausimo raiškos priemonė (*Kur mes bu³vom? // Vingio parke.*), jis dar vartojamas kaip mandagiam prašymui, liepimui, kreipimuisi, vertinimui, prieštaravimui išreikšti.

Negalinėse sintagmose šis kontūras, žymėdamas nebaigtą mintį, suteikia pasakymui šnekamosios kalbos, paprasto, betarpiško bendravimo atspalvį.

Priežasties šalutiniuose sakiniuose jis pabrėžia minties tęstinumą ir sustiprina prasminį sąryšį tarp pagrindinio ir šalutinio dėmens, pvz.: *Jie išėjo anksti ry³tą, / kad iki vakaro spėtų sugrį¹žti.*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

IKL-4 ir IK-4 yra pagrindinė klausimo raiškos priemonė sakiniuose su dalelyte *o*, pvz.: – *O tam⁴sta kas toks būsi?*

Klausiamuosiuose patikrinamuosiuose sakiniuose, reiškiant minties teštinumą, šis kontūras negalinėse sintagmose yra oficialumo, dalykinio bendravimo raiškos priemonė, pvz.: – *Jūsų pavardė⁴? – Ži¹gas. – Var⁴das? – Dominy¹kas.*

– *Gerai⁴, / parašykite pra⁴šymą, / aš perduosiu dire¹ktoriui.*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Klausiamuosiuose papildomuosiuose sakiniuose jis reiškia nepasitenkinimą, pamokymą, pvz.: – *Kodė⁴l taip vėlai sugrižai?* Tiesioginiuose sakiniuose IKL-4 yra papildoma iššūkio, prieštaravimo raiškos priemonė; liepiamuosiuose sakiniuose išreiškia kvietimo, leidimo, pamokymo atspalvius.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

IKL-5 yra pagrindinė požymio, savybės, būsenos aukščiausiojo laipsnio raiškos priemonė šaukiamuosiuose sakiniuose, pvz.:

Ir ka5s per nakti5s! (Maironis); *Kie5k tų pra5šymų man prirašė!* (P. Cvirka).

Retoriniuose klausiamuosiuose sakiniuose ja reiškiamas pabrėžtinasis neigimas, rečiau – teigimas, pvz.: *O ko5ks tavo paguodi5mas!* (Žemaitė); *Kokia5 čia bėda5!* (Vienuolis); *Kur5 tik jis nėra bu5vęs!* (Myk-Put.).

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Skatinamuosiuose geidžiamuosiuose sakiniuose IKL-5 (IK-5) rodo kalbėtojo norą, pageidavimą, linkėjimą, pvz.: *Kad ti5k jie suspė5tų! Kad ti5k jis pasvei5ktų!* (šnekamoji kalba).

Lietuvių kalboje ši intonacija vartojama daugiausia grožiniame tekste, skaitant poeziją, kai kada ir šnekamojoje kalboje.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

IKL-6 tiesioginiuose šaukiamuosiuose sakiniuose naudojama kaip požymio, savybės, būsenos aukščiausiojo laipsnio raiškos priemonė, pvz.: *Tylu⁶ tada kaimė!* (J. Baltušis); *Kaip jį giria Gum⁶bakis! Tokį ten padirbau bil⁶desį* (Žemaitė); *Vaikai⁶ išaugo! Kaip čia jauku⁶!* (šnekamoji kalba).

Klausiamuosiuose pakartojimo sakiniuose ši konstrukcija reiškia abejonę, neužtikrintumą, pvz.: *Kur⁶ aš pasidėjau akinius?*; *Kur⁶, tu sakei, jis gyvena?*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Išreiškiant minties tęstinumą, negalinėse sintagmose ji pasakymui suteikia pakilumo, žvalumo atspalvį, pvz.:

Girdėjote žinių lai⁶dą / „Respublika šian¹dien“; Mes dirbsime Europai ginklus ir pa⁶raką – / tegu jie ten plė²šosi.
(P. Cvirka).

IKL-6, skirtingai nei IKL-5, suvokiama ir vartojama dažniau kaip šnekamosios kalbos požymis ar priemonė.

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

IKL-7 lietuvių kalboje pasižymi mažiausiu funkcionalumu. Šis kontūras sakiniuose su klausiamaisiais žodžiais yra pabrėžtino *neigimo*, rečiau – *teigimo* priemonė, pvz.:

Ra⁷do apie ką kalbėti! // Tegu pasilie¹ka. // Ko⁷ks jis pašalinis! ;

Kie⁷k ten jos yra! Kur⁷ jis tau mokysis! Dir⁷bi! Ką tokiame institute gali dir²bti! ;

*Geri⁷ javai! Pa⁶ ts / metas pjau²ti! (Vilniaus radijas);
Gražu⁷! Keistuo⁷lis! Ša⁷lta! Važiuo⁷k greičiau! Rašy⁷k! (šnekamoji kalba).*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

Lietuvių kalboje IKL-7 funkcionalumą mažina tai, kad jai labiau būdingi atvejai (kartais jie yra vieninteliai), kai sakinyje neigimo ar teigimo semantika jau yra išreikšta leksinėmis-gramatinėmis priemonėmis.

Tuomet intonacija tik sustiprina tai, kas jau pasakyta, pvz.:

*Kie⁷k **gi ten** jos yra!*

***Bet ir graž⁷u gi** čia!*

*Keistuo⁷lis **gi tu**!*

*Važiuo⁷k **gi tu greičiau**!*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

IKL-1 skirtingai nuo visų kitų, yra **vienareikšmis**, semantiniu ir stilistiniu požiūriu neutralus intonacinis kontūras. Vientisiniuose ir sudėtinuose sakiniuose galinėse sintagmose jis žymi teigimą, tvirtinimą, minties užbaigtumą.

Antraštinuose klausiamuosiuose sakiniuose jų paskirtis yra raiškiai pranešti, apie ką kalbama, pvz.: „*Ko klykia ger¹vės*“ .”*Kiek kainuoja šil¹dymas*”

IKL-1 taip pat žymi baigtinę mintį, kai nebūtinai sugretinimas, priešprieša ar išskyrimas, pvz.: *Kalba Vil¹nius. // Skaitome vakaro žinia¹s. // Skaitė Algimantas Sadu³kas / ir Liuda Tripo¹naitė.* (Vilniaus radijas).

Funkcinės intonacijos kontūrų galimybės

- Na², /kaip kruti³, / kaip se³kasi? //
- A²čiū, /neblogai³. // O kaip pa⁶ts? //
- Na aš aš aš³, / taip sa³kant, / kaip žir²nis prie kelio...//
- Supranti³, / Albi²nai, / aš tau skambi³nu /... ne be rei¹kalo. //
- O², / koks tra⁵giškas balsas. // Ką², / pakliuvai į bė³dą? //
- Na klo²k, / nesivaržy³k. //
- Noriu tavęs paprašy³ti // paprašyti vieno⁶s / nedidelės paslaugo¹s. //
- Na mielai³, / jei tik mano va²lioj ...//
- Ar negalėtum man pai³mti / lagami²ną? //
- Galė³čiau. / Kodėl ne²? //

(Lietuvos radijas. Spektaklis.V.Žilinskaitė. Lagaminas ir tretysis.)

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacinio centro galimybės

Intonacinio centro vietos kaita yra svarbi intonacinio kontūro (konstrukcijos) savybė.

Intonacinis, arba sintagmos, kirtis lietuvių ir rusų kalbose neturi griežtai fiksuotos vietos, tačiau dažniausiai įprastine, intonaciškai nežymėta, funkciškai neutralia vieta tiesioginiame sakinyje yra laikomas paskutinio sintagmos žodžio kirčiuotas skiemuo.

Intonacinio centro perkėlimas į kitą sintagmos vietą suvokiamas kaip ypatingas kito žodžio žymėjimas, keičiantis įprastinę semantinę struktūrą.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės intonacinio centro galimybės

Abiejose kalbose intonaciniam centrui būdingos šios funkcijos: žodžio prasminio išskyrimo, prasminės priešpriešos, sakinio prasminio tikslinimo bei turinio semantinės raiškos.

Būtina pabrėžti, kad ir lietuvių (kaip ir rusų) kalboje šios funkcijos turi raiškos alternatyvą – leksines-gramatines priemones, pvz.:

1) – *Kur ryto²j važiuosim?*; 2) – *Kur būtent ryto²j važiuosim?*; 3) – *Ryto²j gi / kur važiuo²sim?* :

– *Куда за²втра поедем?*; – *Куда именно за²втра поедем?*; – *За²втра же / куда² поедем?*

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės sintagminės skaidos galimybės

Tyrimo metu nustatyta, kad lietuvių ir rusų kalbose sintagminė skaida funkcionuoja kaip

a) **būtinoji** (be jos nebūtų galima teisingai suprasti sakinio prasmės) ir

b) **papildomoji** sakinio turinio tikslinimo priemonė.

Pirmuoju atveju jos funkcinės galimybės nulemtos konkrečių kalbos sandaros ypatumų (tą patvirtino opozicijų sistemos analizė).

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės sintagminės skaidos galimybės

Būtinoji skaida lietuvių kalboje atlieka šias funkcijas:

- a) sakinio žodžių sintaksinių ryšių tikslinimo;
- b) modalinių sakinių tipų diferenciacijos;
- c) aktualiosios skaidos raiškos (kartu su intonaciniu centru).

Palyginti su rusų kalba, jos galimybės lietuvių kalboje šiek tiek mažesnės. Tai lemia tai, kad lietuvių kalbai būdingas didesnis fleksinių formų skaičius, o rusų kalboje atsiranda vis daugiau analitinio tipo požymių.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės sintagminės skaidos galimybės

Papildomoji skaida atlieka sakinio prasmės tikslinimo funkciją, kiekvienu pasakymo atveju ji yra individuali, subjektyvi, priklauso nuo kalbančiojo valios ir pasakymo turinio suvokimo bei jo interpretacijos.

To paties sakinio ar teksto, pasakyto skirtingų kalbėtojų, papildomoji skaida gali skirtis ne tik sintagmų skaičiumi ar ilgiu, bet ir kontūru, intonacinio centro vieta.

Visi pasakymo variantai šiuo atveju yra **sinonimiški** – nuspalvinti emociškai arba neutralūs, todėl neemocinį variantą nustatyti gana sunku. Pav.:

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Funkcinės sintagminės skaidos galimybės

(1) *Liovēs drožinėti ir greitai įsikišęs peilį švarko kiše³nėn, / nusivalęs skiedromis aplipusį drabu⁶žį, / gal kokių trylikos metų berniukas priėjo prie leitenan¹to. //*

– Paro²dyk! – / tarė leitenantas to krašto kalba¹. //
(P. Cvirka) (Neutralus variantas, atitinkantis būtinios skaidos reikalavimus.)

(2) *Liovēs drožinė³ti / ir greitai įsikišęs pei³lį / švarko kiše⁶nėn, / nusiva³lęs / skiedromis aplipusį drabu⁶žį, / gal⁴ / kokių try²likos / metų berniu³kas / priėjo prie leitenan¹to. //*

– Paro⁴dyk! – // tarė leitena³ntas / to krašto kalba¹. //
// (Papildomoji skaida tikslina, aiškina sakinio turinį, suteikia papildomo išraiškingumo ir emocionalumo.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacinė sinonimija ir paveikos funkcija

Galimas tolesnis turinio tikslinimas visais atvejais būtų suvokiamas kaip daugiau ar mažiau neutralūs arba emociniai pasakymo variantai, besiskiriantys dar ir stilistiškai. Visi jie būtų **sinonimiški**, todėl neutralų, neemocinį pasakymo variantą nustatyti pakankamai sunku.

Kaip rodo tyrimo medžiaga, **intonacinė sinonimija** daugiau būdinga papildomajai sintagminei skaidai ir intonaciniams kontūrams. Sinonimijos atvejai didina intonacijos ir atskirų jos elementų funkcionalumą.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Paveikos (pragmatinė) funkcija

Tikslingas kontūrų ir kitų intonacijos elementų parinkimas bei panaudojimas, siekiant didesnio išraiškingumo ar įtaigumo, atlieka **paveikos** funkciją.

- Pradėjai rūky²⁻³ti? //

- Pra⁵dė⁵jau! //

(LTV. Kino filmas. Giminės.)

Tarpinė 2-3 IKL realizacija, palydima greitesnio kalbos tempo, išreiškia nustebimą, įvykusį netikėtą faktą – *tu pradėjai rūkyti, nors neturėjai, neprivalėjai-ką tu darai-nedaryk to!*

IKL – 5 čia atlieka antrinę – paveikos – funkciją, perduodama pašnekovui tokią informaciją:

“pradėjau-ilgai kankinausi-deja, pasidaviau”

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Kompleksinis intonacijos kaip garsinės kalbos priemonės tyrimas reikalauja visų (labai įvairių) jos funkcionavimo sferų aprėpties – nuo šnekamosios kalbos iki grožinės literatūros tekstų.

Kitų kalbų patirtis rodo, kad funkcinės intonacijos raiškos galimybės yra skirtingos – jos mažesnės dalykinio, informacinio, mokslinio pobūdžio tekstuose ir didesnės šnekamojoje kalboje, (garsinėje) radijo, televizijos reklamoje bei grožinės literatūros tekste.

Akivaizdu, kad būtent grožinėje literatūroje atrandame didžiausias intonacijos kaip turinio raiškos priemonės galimybes, čia jos vaidmuo labai reikšmingas.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Todėl veikėjų replikų, dialogų ir monologų pasakymo būdą autoriai stengiasi nurodyti arba specialių ženklų pagalba, arba papildyti žodiniais komentaris, arba ir abiem būdais iškart, kai būtina patikslinti sakinio ar konkrečios teksto atkarpos pasakymo („įgarsinimo“) ypatybes.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Tyrimo medžiaga rodo, kad lietuvių rašytojai grožinės literatūros tekste veikėjų intonaciją nurodo:

- a) autoriaus komentaruose;
- b) kaip pašnekovo reakciją į kalbėtojo balsą;
- c) panaudodami specifinę leksiką ar gramatinę struktūrą, sąlygojančią tam tikros intonacijos „atsiradimą“;
- d) panaudodami grafines priemones (kursyvą, intervalus tarp raidžių, daugtaškius ir kt.).

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Labiausiai tarp lietuvių rašytojų paplitęs intonacijos nuorodos būdas – autoriaus komentaras – paaiškinimas, kaip, kokiu *balsu, tonu* personažas pasakė konkretų sakinį ar didesnę teksto atkarpą.

Terminą *intonacija* lietuvių autoriai naudoja palyginti retai, dažniausiai tada, kai pasakyme informacijos dalis, tenkanti intonacijai, yra nepakankamai konkreti, labai apibendrinta.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Tyrimo medžiaga rodo, kad dažniau sutinkamos *balso* charakteristikos, kadangi šis žodis akumuliuoja savyje daugiausia fonetinių požymių, susijusių ne tik su emocine būseną, bet ir su tiesiogine fizine (akustine) pasakymo išraiška –

stiprus, silpnas, garsus, tylus, aukštas, žemas, duslus, skardus, aiškus, prikimęs, skaidrus, malonus, nemalonus, geležinis, plieninis, veriantis ir t.t. ir t.t.

Balsas gali būti siejamas su *tembru*: malonus, nemalonus, šiurkštus, švelnus *balsas* (balso tembras). Tembras – kaip papildoma balso charakteristika.

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Tyrimo medžiaga parodė, kad tiek lietuvių, tiek rusų kalbose skirtingi autoriai nevienodai jautriai, dėmesingai ir tiksliai perteikia rašytiniame tekste reikšmių ir jų atspalvių įvairovę.

Didesnį dėmesį intonacijai ir kitoms neverbališioms komunikacijos priemonėms skiria dabartinės literatūros kūrėjai.

Ypatingai netikėtas ir specifines raiškos galimybes intonacijai suteikia postmodernizmo literatūros atstovai, išradingai panaudodami ją kaip vieną iš „kalbinių žaidimų praktikos“ elementų. Tai ypač ryškiai atsispindi J.Ivanauskaitės ir V.Sorokino kūryboje.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

J.Ivanauskaitė. "Miegančių drugelių tvirtovė"

„ - Tu tą Stumbrą įdavei? – *stumtelėjau savo smalsumą kaip užsispyrusį mulą iš gardo.*“ (128 psl.);

„- Kokios globos? – *maniežan paleidau naivaus nuste bimo ponj.*“ (129 psl.);

„- Lietuvaičių?! – *į areną išginiau apstulbimo kumelę.*“ (129 psl.);

„- Svilino karštais lygintuvais? – *paskui apstulbimą išrisnojo pasibaisėjimo žirgas*“ (130 psl.).

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

Taip pat kaip ir J.Ivanauskaitė, netikėtomis metaforomis, palyginimais, susietais su balso charakteristikomis, stebina rusų autorius V.Sorokinas (Сорокин, В. «Пир». Ad Marginem, 2001).

„- Пойдемте сегодня к дворцу? – *землянично спрашивает* Оленька“ (362 psl.);

„- Господи, благослови государя! – *рулетно произносит* Столыпин“ (375 psl.);

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Intonacijos raiška rašytiniame tekste

„-Я люблю вас, Оленька, - *ежевично* шепчет Борис“ (362); „<...> *филейно* ревет Столыпин <...>“; „*Ветчинно* *кряхтя*, Столыпин приподнимается“ (364 psl.);

„- Волк, съешь меня! – *гоголь-моголего* *выкрикивает* Анастасия“ (370); „- Заправляйте, - *шампиньонно* *командует* Николай“ (374 psl.). „<...> *яблочномуссит* Татьяна (378 psl.).

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Tipologinės išvados

Atlikta **lietuvių kalbos intonacinės sistemos analizė** leidžia padaryti tokias tipologines išvadas (lyginant su rusų kalba):

lietuvių ir rusų kalbų gramatinės savybės sudaro labai panašias sąlygas intonacinei sakinio dalykinio turinio raiškai ir intonacinių opozicijų susidarymui;

tik kai kuriais atvejais rusų kalbos struktūra tam yra šiek tiek palankesnė.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tipologinės išvados

Lietuvių ir rusų kalbų intonacinę sistemą sudaro 4 elementai. Centrinis intonacinės sistemos elementas yra intonacinis kontūras, kurį galima apibūdinti ne tik funkciniais, bet ir fonetiniu-fonologiniais aspektais;

Jis suvokiamas **kaip intonacinis vienetas**, kuris kartu yra sudėtinė sistemos dalis, jos vieningos struktūros svarbiausias elementas.

- G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-

Tipologinės išvados

Lietuvių ir rusų kalbų intonacijos akustinės išraiškos specifiką lemia jų garsinių sistemų elementų prigimties skirtumai:

žodžio kirčio, redukcijos, skiemens struktūros, ritmikos, sonorringumo, tono kaitos tolygumo laipsnis, artikuliacinis kontrastas – didesnis kalbos padargų įtempimo laipsnis, priegaidė (tik lietuvių kalboje) ir kt.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tipologinės išvados

Lietuvių kalbos intonacija skamba tolygiai, sklandžiai, balsingai,sonoringai, ryškaus kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kontrasto nebuvimas lemia ir tolygų, sklandų tono pakėlimą ar nuleidimą intonacinio kontūro centre bei pastebimai siauresnį prieškirtinės ir pokirtinės dalių tono intervalą.

Rusų kalbai būdingas kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kontrastas bei platesnis intonacinės konstrukcijos prieškirtinės ir pokirtinės dalių tono intervalas.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Tipologinės išvados

Intonacijos ir jos sistemos narių funkcionalumo laipsnis yra nulemtas visų konkrečios kalbos elementų (leksikos, gramatikos, intonacijos, konteksto) sąveikos rezultatų.

Intonacijos elementų funkcionalumo skirtumus rodo jau pradinė kalbos intonacinių opozicijų analizė – sintagminės skaidos galimybes smarkiai riboja fleksinė abiejų kalbų prigimtis.

Didžiausiu funkcionalumu lietuvių ir rusų kalbose pasižymi intonaciniai vienetai, mažiausiu – sintagminė skaida ir pauzė.

G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Išvados ir tyrimo perspektyvos

Atliktas darbas ir pateiktos išvados neišsprendžia visų lietuvių kalbos intonacijos tyrimo ir tipologinės analizės problemų. Tolesnių tyrimų perspektyvą sudarytų:

- lietuvių kalbos emocinės intonacijos analizė ir eksperimentinis fonetinių požymių tyrimas;
 - lietuvių kalbos intonacinės semantikos, pragmatikos problemų tyrimas;
 - intonacijos ir punktuacijos sąveikos problemų tyrimas;
 - lietuvių kalbos meninių tekstų intonacijos raiškos analizė (lyginant su kitomis kalbomis);
 - tipologinė lietuvių kalbos intonacijos charakteristika (lyginant su kitomis kalbomis, kurių mokoma ar mokomasi Lietuvoje).
 - G.Kundrotas Lyginamoji lietuvių ir rusų kalbų intonacinių sistemų analizė. – Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
-